

Ба шурои диссертациони
6D.KOA-044 назди Академияи
идоракунии давлатии назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
(734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид
Носир, 33)

Тақризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Табарзода Далер Раҳматулло дар мавзӯи «Танзими ҳуқуқии назорати андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.04 – Ҳуқуқи молиявӣ; ҳуқуқи андоз; ҳуқуқи буҷетӣ пешниҳод шудааст (Душанбе, 2024).

Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самти илм, ки аз рӯи он диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст. Диссертатсияи Табарзода Далер Раҳматулло дар мавзӯи «Танзими ҳуқуқии назорати андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ пешниҳод гардидааст, бо шиносномаи ихтисоси 12.00.04 – Ҳуқуқи молиявӣ; ҳуқуқи андоз; ҳуқуқи буҷетӣ, ки аз рӯи он ба шурои диссертационӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 апрели соли 2022, №128/шд ҳуқуқи қабули диссертатсияҳо барои ҳимоя дода шудааст, мутобиқ мебошад.

Мубрам будани мавзӯи диссертатсия. Яке аз воситаҳои ғанӣ гардонидани буҷети давлатӣ ин соҳаи андоз ва муносибатҳои андозбандӣ мебошад, ки барои ҳамаи давлатҳои ҷаҳон аҳаммияти иқтисодии аввалиндараҷа дорад. Бо назардошти муҳимияти соҳаи мазкур назорати андоз ҷузъи муҳими ислоҳоти ҳуқуқӣ-иқтисодии мамлакат ба ҳисоб меравад, ки баланд гардидани самаранокии буда, диққат ва аҳаммияти махсусро тақозо менамояд. Барои баланд бардоштани самаранокии назорати андоз чунин пардохтҳои хатмӣ ба буҷети давлатӣ, аз қабili дуруст ҳисоб кардан, пурра ва сари вақт пардохтани (интиқоли) андозҳо ва ғайра аҳаммияти аввалиндараҷа доранд. Чунин ҳолатҳо гувоҳи он аст, ки андоз яке аз даромадҳои асосии буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор рафта, на танҳо барои пур кардан ва ғанӣ гардонидани буҷетҳои дахлдори давлатӣ, балки ба таъмини амнияти миллии кишвар низ таъсири назаррас мерасонад.

Соҳаи андоз пайваста зери таваччуҳи хоси давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки нисбат ба рушду устувории он тадбирҳои гуногуни ҳуқуқӣ ва ташкилӣ ба роҳ монда мешавад. Тавре Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зикр намуданд: “Барои нигоҳ доштани рушди босуботи иқтисодӣ, таъмин намудани устувории молияи давлат, афзоиши даромад ва баланд бардоштани самаранокии буҷет заминаи зарурии қонунгузорӣ фароҳам оварда шуда, корҳо дар самти мукамал гардонидани низоми миллии молия ва андоз идома доранд”.

Рушди муносибатҳои иқтисодӣ, соҳибкорӣ ва дигар муносибатҳои ҷамъиятии ба он алоқаманд талаб менамоянд, ки танзими ҳуқуқии соҳа такмил ва ба талаботи замон мутобиқ кунонида шаванд. Воситаи муҳимми такмил додани қонунгузори назорати андоз ин таҳқиқоти илмӣ мебошад, ки мутаассифона дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ ба таври алоҳида масъалаи назорати андоз ва танзими ҳуқуқии он мавриди таҳқиқ қарор дода нашудааст. Аз ин лиҳоз диссертатсияи Табарзода Далер Раҳматулло дар мавзуи «Танзими ҳуқуқии назорати андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз лиҳози мубрамият ва муҳиммияти илмӣ ва амалӣ мавзуи таҳқиқталаб буда, гузаронидани таҳқиқот вобаста ба он амри зарурӣ мебошад.

Диссертатсия аз феҳристи ихтисорот, муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳои амалӣ, рӯйхати адабиёт ва феҳристи интишороти муҳаққиқ вобаста ба таҳқиқоти диссертатсионӣ иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва пайдарҳамии мантиқии таҳқиқот мутобиқат менамояд.

Дар муқаддима мубрамии мавзуи таҳқиқот асоснок карда шуда, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барнома ва мавзуи илмӣ, мақсад, вазифа, объекти таҳқиқот, мавзуи таҳқиқот, асосҳои методологии таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот муайян карда шуда, тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, саҳми шахсии довталаб ва сохтори диссертатсия пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия “**Асосҳои назариявӣ-ҳуқуқии назорати андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**” ном дошта, аз се зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби аввали боби якуми диссертатсия, ки – “**Назорати андоз ҳамчун як намуди назорати давлатии молиявӣ**” ном гирифтааст, масъалаҳои назариявии мафҳум ва аҳаммияти назорати андозро фаро мегирад. Дар ин бобат диссертатант қайд менамояд, ки дар шароити

имрӯза, дар низоми назорати давлатии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи назорати андоз, баланд бардоштани самаранокии он, дуруст ҳисоб кардан, пурра ва сари вақт пардохт намудани андозҳо мавқеи хоссаро ишғол намуда, ба санчиши риояи қонунгузорӣ дар бораи андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ нигаронида шудааст. Чунин муносибат, пеш аз ҳама ба он вобаста аст, ки андоз яке аз бахшҳои асосии даромади буҷети Тоҷикистон ба шумор меравад ва на танҳо ба иқтисодиёти мамлакат, балки ба амнияти миллии давлат низ таъсири назаррас мерасонад (саҳ. 27). Диссертант алоқамандии назорати андоз ва фаъолияти молиявии давлатро таҳлил намуда, онҳоро ба якдигар алоқаманд ва пайваста муаррифӣ намуда, қайд мекунад, ки назорати молиявӣ як категорияи мураккаб ва бисёрҷанба буда, аз як тараф, он функсияи идоракунии давлатист, ки дар робита ба он ҳамчун воситаи амалигардонии сиёсати давлат амал мекунад, аз ҷониби дигар, ҳуди назорати молиявиро метавон ҳамчун як фаъолияти идоракунӣ баррасӣ кард, ки усулҳо, воситаҳо ва шаклҳои амалии ҳудро дорад. Барои ноил шудан ба ин мақсад давлат назоратро дар соҳаҳо ва самтҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла дар соҳаи молия ва андоз, умуман дар ҷараёни фаъолияти молиявӣ ташкил мекунад (саҳ. 29).

Дар зербоби дуюми боби якуми диссертатсия – **“Мушкилоти асосии муайян кардани мафҳуми шакл ва усулҳои назорати андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”** ном гирифтааст. Зербоби мазкур қисман ҷанбаи назариявӣ ва қисман амалӣ дошта, ба шакл ва усулҳои назорати андоз бахшида шудааст. Диссертант қайд менамояд, ки фаъолияти мақомоти андоз оид ба таъмини дурусти ҳисоб кардан, пурра ва сари вақт пардохт (интиқол) намудани андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмӣ ба буҷети давлатӣ аз истифодаи дурусти шакл ва усулҳои назорати андоз вобаста аст. Интиҳоби дурусти шакл ва усулҳои назорати андоз самаранокии онро муайян мекунад (саҳ. 47). Вобаста ба шаклҳои назорати андоз диссертант нуктаҳои назари олимони зиёдро таҳлил намуда, таъкид менамояд, ки намудҳои назорати андозро муқаррар ва таҳлил намудааст, ки аҳаммияти муҳими назариявӣ ва амалӣ доранд (саҳ. 55-58). Бо назардошти таҳлили гузаронидашуда диссертант таъкид менамояд, ки таҳлили мафҳуми «шакл» дар адабиёти ҳуқуқии ватанию хориҷӣ он васеъ баррасӣ гардида, олимону муҳаққиқон нуктаҳои назари илмии ҳудро пешниҳод намудаанд, ки аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Баъзе олимони мафҳуми шаклу усулҳои назорати андозро ҳаммаъно баррасӣ намуданд. Мавқеи қонунгузор низ, ягона нест. Ба андешаи муаллиф, чунин ҳолат аз

набудани мафҳуми ягонаи шакли назорат гувоҳӣ медиҳад (сах. 60). Дар доираи мафҳуми шакли назорат, масалан, пешниҳод карда шуд, ки ифодаи берунии амалҳои мушаххасе, ки аз ҷониби субъектҳои назорат иҷро карда мешаванд, дарк карда шавад. Чунин таъриф, ба назари мо, бештар ба тафсири фалсафии категорияи «шакл» мувофиқат мекунад, ки ба ин маъно шеваи вучуд ва баёни мазмуни ашё ва падидаҳо мебошад. Аммо дар баробари ин бояд дар хотир дошт, ки на ҳар як субъекти назорат бевосита худаш назоратро ба амал мебарорад, ки дар ин ҷо он шакл ифода ёфтааст.

Дар зербоби сеюми боби якуми диссертатсия – **“Принсипҳои назорати андоз ва амалияи муттаҳидсозии ҳуқуқии онҳо”** аҳаммият, намудҳо ва мазмуни принсипҳои назорати андоз мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Диссертант қайд менамояд, ки Принсипҳои назорати андоз асосҳои роҳбарикунандае мебошанд, ки дар меъёрҳои қонунгузори андоз ифода ёфтаанд. Принсипҳои назорати давлатии молиявиро муқаррар мекунанд, на назорати андозро. Аз ин рӯ, моро мебояд, ки ба таҳқиқи принсипҳои назорати андоз гузарем. Зеро онҳо ба ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии андозсупорандагон ва дигар иштирокчиёни муносибатҳои, ки қонунгузори андоз танзим менамояд, ҳангоми татбиқи назорати андоз аз ҷониби мақомоти андоз амалӣ менамоянд, равона гардидаанд (сах. 74). Вобаста ба принсипҳои назорати андоз диссертант нуктаҳои назари олимон, муқаррароти қонунгузор ва таҷрибаи давлатҳои хориҷиро ба назар гирифта, навъҳои принсипҳои назорати андозро пешкаш намудааст. Аз ҷумла, диссертант қайд менамояд, ки принсипҳои назорати андозро метавон ба ду гурӯҳи асосӣ тасниф намуд: а) Принсипҳои умумии ҳуқуқии назорати андоз (онҳоро конституционӣ ва ё универсалӣ низ меноманд). Принсипҳои умумии ҳуқуқии назорати андоз он асосҳои роҳбарикунандае мебошанд, ки амалисозии онҳо на танҳо ба раванди назорати андоз ё иштирокчиёни он, балки ба тамоми субъектҳои, ки дар муносибатҳои бо қонунгузори андоз танзимшаванда иштирок мекунанд, паҳн мегардад. Ин принсипҳо, дар Эъломияи Лима оид ба принсипҳои роҳбарикунандаи назорат низ пешбинӣ гардидаанд. Ба андешаи муаллиф, ба гурӯҳи принсипҳои умумии ҳуқуқии назорати андоз инҳо баромад карда метавонанд: принсипи қонуният; принсипи риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд; принсипи ошкорбаёнӣ; принсипи дуруст ва пурра ҳисоб намудани андозҳо; принсипи риояи сирри андоз; принсипи ҷуброни зараре, ки дар натиҷаи амали ғайриқонунӣ дар ҷараёни гузаронидани

санҷиш ва назорати андоз расонида шудааст; принсипи поквичдони андозсупорандагон (агентони андоз) ва дигар супорандагони бочҳои давлатӣ; принсипи ҳифзи ҳуқуқи андозсупорандагон (агентони андоз) ва дигар супорандагони бочҳои давлатӣ; принсипи масъулияти мутақобилаи субъектҳои назорати андоз; принсипи маҳдуд кардани доираи назорати андоз танҳо ба масъалаҳои вобаста ба иҷрои уҳдадорихои пешбиниамудаи қонунгузори андоз; принсипи объективӣ ва эътимоднокӣ; принсипи банақшаگیرӣ; принсипи ҳамкориҳои мақомоти андоз бо андозсупорандагон (агентони андоз) ва супорандагони бочҳои давлатӣ; принсипи иштироки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти назорати андоз (сах. 76). Принсипҳои махсуси назорати андоз. Ба гурӯҳи дуҷуми принсипҳо танҳо он асосҳои роҳбарикунандаеро шомил намудан мумкин аст, ки онҳо ба фаъолияти мақомоти назорати андоз паҳн гашта, ба самаранокии назорати андоз ва татбиқи тадбирҳои гуногуни назоратӣ нигаронида шудаанд. Ин принсипҳо дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии зерин ифодаи ҳуқуқии худро ёфтаанд: Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», аз ҷумла: принсипи қонуният; принсипи хатмӣ; принсипи асоснокии андозбандӣ ва ҳамкориҳои мақомоти андоз бо принсипи андозсупоранда; принсипи адолат; принсипи ягонагии низоми андоз; принсипи шаффофият (сах. 90).

Боби дуҷуми таҳқиқоти диссертатсионӣ **“Асосҳои ташкилӣ – ҳуқуқии назорати андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”** унвон гирифта, се зербобро фаро мегирад.

Зербоби якуми боби дуҷуми диссертатсия **“Хусусиятҳои назорати камералӣ ва мониторинги андозӣ ҳамчун шакли нави назорати андоз: мафҳум, иштирокчиён, ҳуқуқ ва уҳдадорихои онҳо”** ном гирифтааст. Дар он муаллиф ба яке аз шаклҳои назорати андоз – назорати камералӣ ва мониторинги андоз диққат дода, тартиби гузаронидан, муҳлати гузаронидан ва аҳаммияти онҳоро мавриди таҳлил қарор додааст. Ба ақидаи ӯ назорати камералӣ ва мониторинги андозӣ аз ҷиҳати муҳлат, доираи чорабиниҳои назоратие, ки мақомоти андоз мегузаронанд, инчунин маҷмуи ҳуқуқи уҳдадорихое, ки ба шахсони санҷидашаванда ва мақомоти андоз дода шудаанд, аз ҳамдигар фарқи калон доранд. Хусусиятҳои марҳилаи гузаронидани назорати камералӣ ҳамчун шакли назорати андоз, инчунин хусусияти соддакардашудаи он, барои мақомоти андоз шароити дастрасии маълумотро ба миён оварда,

имконияти бештари ҷалби андозсупорандагон (агентони андоз) ва супорандагони боҷҳои давлатиро дарбар мегирад, ки ин боиси ошқори бештари ҳуқуқвайронкуниҳои андозӣ мегардад (сах. 93). Ба назари муаллиф, назорати камералии андоз ду вазифаи мустақили назорати андозро ҳал мекунад. Аввалан, он як шакли назорати андоз буда, барои санҷиши дурустӣ ва эътимоднокии маълумоти дар эълومияи андоз зикршуда кӯмак мекунад. Дар баробари ин, на танҳо назорат оид ба дурустии ҳисобҳои арифметикӣ карда мешавад, балки эътимоднокии нишондиҳандаҳои ҳисоботи андоз дар асоси тамоми маълумот дар бораи андозсупоранда ва дар ихтиёри мақомоти андоз, аз ҷумла маълумоти аз манбаъҳои беруна гирифташуда ва истифодаи усулҳои андоз баҳо дода мешавад. Дуюм, назорати камералии андоз ҳамчун воситаи асосии интихоби мақсадноки андозсупорандагон барои санҷишҳои сайёри баромад мекунад, зеро санҷишҳои сайёри намуди бештар вақталаби назорати андоз мебошанд (сах. 95). Диққати бештар ба масъалаи хусусиятҳои ин падидаҳо дода шуда, муаллиф таъкид менамояд, ки назорати камералии андоз чунин масъалаҳоро дарбар мегирад: ҳолати баҳисобгирии (қайди андозӣ) объектҳои андозбандӣ ва ба андозбандӣ алоқаманд; ҳолати пешниҳоди эълумияҳои андоз; дурустии пур кардани реквизитҳои эълумияи андоз; риояи тартиби пур кардани сатр ва сутунҳои эълумияҳои андоз, пурра ва мукамал нишон додани маълумот дар эълумияҳо; дурустӣ ва мукаммалии ҳисоби андозҳо, ки андозсупоранда дар эълумияҳои андоз дарҷ намудааст; мутобиқати нишондиҳандаҳои дар эълумияҳои андоз дарҷгардида, нисбат ба замимаҳои эълумияҳо, дигар ҳуҷҷатҳо ё маълумоти дар мақомоти андоз нисбати андозсупоранда ҷойдошта; назорати мутобиқати нишондиҳандаҳои эълумияҳои андози бо ҳам алоқаманд; қонунӣ будани истифодаи низомҳои андоз; бақайдгирӣ ба сифати супорандаи андоз аз арзиши иловашуда; асоснокии истифодаи меъёрҳои андоз; алоқамандии нишондиҳандаҳои тавозуни муҳосибии ба мақомоти андоз пешниҳодгардида бо эълумияҳои андоз; муқоисаи нишондиҳандаҳои эълумияҳои (ҳисоботи) андоз бо нишондиҳандаҳои давраҳои ҳисоботи гузашта ва нишондиҳандаҳои андозсупорандагони шабеҳи фаъолият; мутобиқати даромади умумии дар эълумияҳои андоз аз даромад (андоз аз ғоида), андоз аз арзиши иловашуда, андози низоми содакардашудаи дарҷшуда нисбат ба маълумоти дар хазинаи электронӣ дар маҳзани барномаи компютери ҷойдошта, вобаста ба таҳвили молҳо ва ғайра (сах.97).

Дар зербоби дуюми боби дуюми таҳқиқоти диссертатсионӣ масъалаи **“Ҷавобгарӣ барои ба мақомоти андоз пешниҳод накардани маълумоти дахлдор барои амалӣ намудани назорати андоз”** мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф мавқеи олимони соҳаро вобаста ба мавзуи мазкур омӯхта, қайд менамояд, ки ҷавобгарии андозиро вобаста ба вайрон намудан ва ё риоя накардани талаботҳои пешбиниамудани қонунгузори амалкунанда ба намудҳои гуногун тасниф намудан мумкин аст. Масалан, ҷавобгарии андозиро чунин таснифбандӣ намудааст: 1) Ҷавобгарии андозӣ – ҳуқуқвайронкунии андозие, ки ба риоя нагардидан ва ё ба таври дахлдор иҷро нагардидани талаботи пешбиниамудани Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда мерасонад; 2) Ҷавобгарии маъмурӣ – ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, ки ба риоя нагардидан ва ё ба таври дахлдор иҷро нагардидани талаботҳои пешбиниамудани Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда мерасонад; 3) Ҷавобгарии ҷиноятӣ – ҷавобгарие, ки ба саркашӣ ва ё риоя нагардидан талаботҳои пешбиниамудани Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда мерасонад. Вобаста ба масъалаи ҷавобгарӣ барои ба мақомоти андоз пешниҳод накардани маълумоти дахлдор барои амалӣ намудани назорати андоз дар илми ҳуқуқи андоз таваҷҷуҳи махсус дода нашудааст. Баъзе муҳаққиқон ба он ақидаанд, ки хусусиятҳои ҷавобгарӣ барои пешниҳод накардани маълумоти зарурӣ ҷиҳати татбиқи назорати андоз бо мафҳуми умумии ҷавобгарӣ зич алоқаманд мебошанд (сах. 118). Вобаста ба ин диссертант пешниҳод намудааст, таҳия ва коркарди категорияи «маълумоти дахлдор барои амалӣ намудани назорати андоз» вазифаи актуалии илми ҳуқуқи молиявӣ, аз ҷумла, ҳуқуқи андоз масъалаи калидӣ буда, ҳалли он барои муайян кардани моҳияти назорати андоз ҳамчун як намуди назорати молиявӣ, назорати соҳавии давлатӣ, инчунин моҳияти асосҳои ба ҷавобгарӣ кашидани ҳуқуқвайронкуноҳои андозӣ кумак мекунад (сах. 120).

Зербоби сеюми боби дуюми диссертатсия **“Асосҳои ҳуқуқӣ ва роҳҳои такмили назорати андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”** ном гирифтааст. Дар зербоби мазкур заминаҳои меъёрӣ-ҳуқуқии назорати андоз таҳлил ва муқаррар карда шудааст. Қайд мегардад, ки пас аз ба даст овардани Истиклоли давлатӣ бо дарназардошти ба миён омадани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ ва ба роҳ мондани назорати муқаммалӣ андозҳо зарурати қабули санади ягонаи мураттабгашта ба миён омад, ки

моҳи ноябри соли 1998 аввалин Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул ва аз 1 январи соли 1999 мавриди амал қарор дода шуд (сах.129). Ба миён омадани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ зарурати қабули кодекси комилан устувори муосирро талаб намуд, ки 17 сентябри соли 2012 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шуд. Он аз 1 январи соли 2013 то 1 январи соли 2022 (9 сол) мавриди амал қарор дода шуд. Зеро бо дастури Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз 23 декабри соли 2021, №1844 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав қабул карда шуд, ки он асосҳои меъёри назорати андоз, шаклҳои нави он ва шартҳои татбиқи қоидаҳоро дар бораи ба ҷавобгарӣ кашидан барои ҳуқуқвайронкунонии андоз дар таҳрири нав пешбинӣ намуд. Ҳамзамон, дар ин давра Низомномаи Кумитаи андоз дар таҳрири нав таҳия ва бо қарори Ҳукумати ҚТ аз 31 августи соли 2012, №456 қабул карда шуд (сах. 131). Дар заминаи зербоби мазкур диссертант муқаррароти Кодекси андозро таҳлил намуда, ибраз мекӯяд, ки як қатор меъёрҳои Кодекси андози ҚТ бояд ба таври назаррас аз нав дида баромада шаванд, зеро қонунгузор баъзе мафҳумҳои заруриро барои татбиқи қонуни андоз муқаррар накардааст. Ба чунин мафҳумҳо дохил мешаванд: «шакли назорати андоз», «усули назорати андоз» ва ғайра. Чунин ба назар мерасад, ки ворид намудани ин мафҳумҳо ба Кодекси андози ҚТ ба тақмили маъмурикунонии андоз мусоидат хоҳад кард. Дақиқ кардани онҳо дар илми ҳуқуқи андози ватанӣ, инчунин дар фаъолияти ҳуқуқии мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳангоми амалӣ намудани назорати андоз бисёр масъалаҳои баҳснокро баргарафт мекунад (сах. 134). Вобаста ба масъалаи мавриди назар муҳаққиқ таклифу пешниҳодҳои заруриро пешкаш намудааст, ки аҳамияти муҳими назариявӣ ва амалӣ доранд.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии «Танзими ҳуқуқии назорати андоз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» муаллиф як қатор хулосаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалиро манзур намудааст, ки онҳо аз мазмуну моҳияти вазифаҳои гузошташуда бармеоянд.

Дарачаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои химоя пешниҳод шудаанд. Таҳқиқоти диссертатсионии Д.Р. Табарзода дар муҳити илми ҳуқуқшиносии ватанӣ аз зумраи нахустин таҳқиқоти муқаммалӣ диссертатсионӣ вобаста ба ҷанбаҳои ҳуқуқии назорати андоз мебошад, ки дар он паҳлуҳои назариявӣ ва амалии мавзӯи мавриди назар баррасӣ гардидаанд. Диссертант вазифаҳои барои таҳқиқот гузошташударо тавассути

нуктаҳои илмӣ ва амалии ба ҳимоя пешниҳоднамудааш пурра инъикос намуда, чиҳати расидан ба мақсадҳои гузошташуда диссертант аз адабиёти илмӣ, қонунгузори ватанӣ ва давлатҳои хориҷӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва таҷрибаи мақомоти ваколатдори давлатии соҳа ва дигар сарчашмаҳо истифода намудааст. Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодгардида фарогири паҳлуҳои назарӣ ва амалии мавзӯи баррасишаванда буда, дар маҷмӯъ навгонии таҳқиқоти диссертатсиониро ташкил медиҳанд. Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодгардида, ҷанбаҳои назариявӣ, таърихӣ ва амалии танзими ҳуқуқии назорати андозро фаро гирифта, вазифа ва мақсадҳои таҳқиқоти диссертатсиониро дар худ таҷассум менамоянд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Қайд намудан зарур аст, ки асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафаи пажӯҳиши назариявӣ ва амалии марбут ба паҳлуҳои гуногуни танзими ҳуқуқии назорати андоз, шаклҳои баамалбарорӣ ва усулҳои амалисозии он, таҳлили натиҷаҳо ва хулосаҳои дар илм пазируфташуда, мафҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назарию амалии муаллиф, нуктаҳои илмӣ таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузори миллӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии байналмилалӣ ва таҷрибаи давлатҳои алоҳида, таҳқиқи ҳолати кунунӣ, дуранамо ва самтҳои тақмили танзими назорати андоз асос меёбанд.

Аҳаммияти илмӣ ва амалии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии Д.Р. Табарзода аҳаммияти баланди илмӣ ва амалӣ дорад, зеро масъалаҳои дар он матраҳгардида, андешаҳои пешниҳодгардида ва хулосаву тавсияҳои манзургардида, барои тақмили қонунгузорӣ ва рушди илми ҳуқуқи молиявӣ ватанӣ метавонанд мусоидат намоянд. Дар баробари ин, маводи таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад ҳамчун сарчашмаи илмӣ барои пажӯҳишгарон ва муҳаққиқони ин соҳа баромад намояд. Қайд намудан зарур аст, ки нуктаҳои илмӣ ва пешниҳодҳои амалие, ки дар рисола манзургардидаанд, метавонанд дар ташаккул ва таҷдиди қонунгузори соҳа, ҳамзамон рушди илми ҳуқуқи молиявӣ ва андози кишвар ва таълими он дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ саҳмгузор бошанд. Инчунин, натиҷаҳои рисола дар таълими фанҳои “Ҳуқуқи молиявӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Ҳуқуқи андоз” ва ғайра метавон ба роҳ монд. Илова бар ин, рисола ва натиҷаҳои бадастовардаи муаллифи онро ҳамчун маводи

илмӣ ва таълимӣ дар донишгоҳҳои олии касбӣ ва курсҳои тақмили ихтисоси кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба роҳ мондан мумкин аст.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Доир ба мавзуи диссертатсия ва моҳияти он диссертант 9 мақолаҳои илмӣ ба нашр расонидааст, аз ҷумла 5 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 4 мақола дар нашрияҳои дигар нашр гардидаанд. Зикр намудан ба маврид аст, ки теъдоди маводи ҷопшуда ба банди 35 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, тахти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Дар интишорот натиҷаҳои асосӣ, хулосаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои амалии муаллиф инъикоси худро ёфтаанд. Автореферат ва корҳои илмие, ки дар мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ рӯйи ҷоп омадаанд, мазмуну моҳияти рисолаи илмиро ба таври зарурӣ инъикос менамоянд.

Масъалаҳои баҳснок дар таҳқиқот. Дар таҳқиқоти диссертатсионии Д.Р. Табарзода дар баробари муваффақиятҳо, инчунин баъзе масъалаҳои ҷойдоранд, ки аз нигоҳи илмӣ баҳснок мебошанд ва онҳоро ба таври зерин нишон додан мумкин аст:

1. Дар иртибот бо нуқтаи 7 ба ҳимоя пешниҳодшавада муаллиф пешниҳод намудааст, ки ба моддаи дахлдори Кодекси мазкур, ки принципҳои муқаррар намудааст, принципҳои дигар илова карда шаванд. Ба андешаи муаллиф қонунгузорию андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон принципҳои назорати андозро муқаррар намудааст, ки дар асл дар қонунгузорию кишвар чунин меъёр ҷой надорад. Кодекси андозии ҚТ дар боби 7 принципҳои андозбандиро муқаррар намудааст, ки мафҳуми назорати андоз аз мафҳуми андозбандӣ моҳиятан фарқ мекунад.

Ҳамзамон тазаккур бояд дод, ки баъзе принципҳои, ки аз ҷониби муаллиф муайян гардидаанд мазмунан принциби ҳуқуқиро ифода намекунанд ё бо ҳамдигар аз лиҳози мазмун ҳамшабеҳ мебошанд. Масалан, ҳамкорию мақомоти андоз бо андозсупорандагон (агентони андоз) ва банақшагирӣ (бо назардошти нуқтаи 8 ба ҳимоя пешниҳодшаванда), ки ҳамчун принципҳои пешниҳод гардидаанд, моҳиятан функцияи мақомоти андозро ташкил медиҳанд. Ё ин ки принциби ҷуброни зараре, ки дар ҷараёни гузаронидани санҷиш ва назорати андоз расонида шудааст, мантиқан аз принциби ҳифзи ҳуқуқи андозсупорандагон (агентони андоз) ва дигар шахсони уҳдадор, ки

муаллиф онҳоро дар алоҳидагӣ ҳамчун принципи ҳуқуқии назорати андоз муайян намудааст, бармеояд. Ҳамзамон, дар иртибот бо принципҳои ошкорбаёнӣ ва риояи сирри андоз, ки дар таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян гардидааст, бояд зикр кард, ки принципи ошкорбаёнӣ бо назардошти риояи сирри андоз созгор мегардад, ки хочати ба таври алоҳида муайян намудани принципи риояи сирри андоз чой надорад. Инчунин, андешаи муаллиф вобаста ба эътирофи ин ду принципи ҳуқуқӣ, яъне ошкорбаёнӣ ва риояи сирри андоз ба андешаи дигари худ дар саҳифаи 124 таҳқиқоти диссертатсионӣ баёнгардида, ки сирри андозро марбут ба ошкорбаёнӣ муайян намудааст, муҳолифат менамояд.

2. Вобаста ба зербоби якуми боби аввали таҳқиқоти диссертатсионӣ се ҳолати баҳснокро зикр намудан имкон дорад. Аввалан, зимни таҳлили масъалаи назорати андоз муаллиф ба равшан намудани мазмун ва моҳияти «назорати молиявӣ» таваччуҳ намудааст. Тавре таҳлил нишон медиҳад, дар доираи таҳқиқот дар баъзе ҳолатҳо «назорати молиявӣ» ва дар дигар ҳолатҳо «назорати давлатии молиявӣ» мавриди истифода қарор гирифтааст, ки маълум мегардад, ки миёни онҳо фарқият гузошта нашудааст. Дар асл бошад, мафҳумҳои мазкур аз ҳамдигар тафовут дошта, назорати молиявӣ дар таносуб аз назорати давлатии молиявӣ мафҳуми васеътар буда, охириро дар худ таҷассум менамояд. Ҳамзамон, назорати молиявӣ дар баробари фаро гирифтани назорати давлатии молиявӣ, инчунин назорати молиявии ғайридавлатиро низ фаро мегирад.

Дигар ҳолати баҳснок дар доираи зербоби зикргардида фаҳмиши васеи назорати андоз мебошад, ки ба назари муаллиф ба ин мазмун назорати андоз ифодагари тамоми самтҳои фаъолияти мақомоти ваколатдори давлатӣ, аз ҷумла бақайдгирии давлатии андозсупорандагон мебошад. Бояд тазаккур дод, ки назорати андозро метавон ба мазмуни васеъ муайян намуд. Аммо, ба ин мазмун наметавонад, ки тамоми самтҳои фаъолияти мақомоти ваколатдорро ифода намояд. Махсусан, дар иртибот бо бақайдгирии давлатии андозсупорандагон зикр кардан лозим аст, ки назорати андоз аз ҷунин бақайдгирии давлатӣ фарқ дорад ва онҳо масъалаҳои алоҳида мебошанд.

Ҳолати ниҳони баҳсноки зербоби мазкур эътирофи назорати андоз ҳамчун зерсоҳаи ҳуқуқи молиявӣ аз ҷониби муаллиф мебошад. Муаллиф зикр менамояд, ки «худи ҳуқуқи андоз бошад, ҳамчун зерсоҳаи ҳуқуқи молиявӣ баромад мекунад. Пас, аз ин нигоҳ, назорати андозро метавон қисми махсуси назорати молиявӣ – зерсоҳаи ҳуқуқи молиявӣ (қисми

махсус) номид» (С. 35). Дар иртибот бо андешаи муаллиф зикр намудан зарур аст, ки назорати андоз масъалаи алоҳида ва чузъи таркибии низоми ҳуқуқи андозро ташкил медиҳад. Дар сурати ба сифати зерсоҳаи ҳуқуқи молиявӣ баромад намудани ҳуқуқи андоз, чи гуна метавонад, ки як масъалаи алоҳидаи он низ чун зерсоҳаи ҳуқуқи молиявӣ баромад намояд. Муаллиф метавонад андешаи худро дар иртибот бо эътирофи ҳам ҳуқуқи андоз ва ҳам назорати андоз дар як маврид ҳамчун зерсоҳаи ҳуқуқи молиявӣ асоснок намояд.

3. Дар алоқамандӣ бо таҳлили сиёсати андозӣ-ҳуқуқӣ, ки дар зербоби охири таҳқиқоти диссертатсионӣ инъикос ёфтааст, ба андешаи муаллиф «сиёсати андозӣ-ҳуқуқӣ ҳамчун як навъ сиёсати молиявӣ-ҳуқуқӣ дар шаклҳои гуногун тавассути усулҳои идоракунии, иттилоотӣ (тарғиботӣ), тарбиявӣ машваратӣ, имтиёзноқӣ, назоратӣ ва маҷбуркунии амалӣ карда мешавад» (С. 133). Дар давом мазмун ва моҳияти усулҳои зикргардида равшан нагардидааст. Аз рӯи шакли баёни андешаи муаллиф ба назар мерасад, ки ҳар яке аз ин усулҳо мазмуни ба худ хос дошта аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Махсусан, идоракунии ҳамчун усули мушаххас муайян гардидааст, ки табиати он норавшан боқӣ мондааст. Тибқи назарияи идоракунии давлатӣ, падидаи идоракунии давлатӣ мураккаб ва дорои мазмуни васеъ мебошад, ки дорои усулҳои ба худ хос мебошад, на ин ки худ усул аст.

Ҳамзамон, усулҳои иттилоотӣ (тарғиботӣ), тарбиявӣ машваратӣ, имтиёзноқӣ, назоратӣ ва маҷбуркунии сиёсати андозӣ-ҳуқуқӣ, ки дар тадқиқоти диссертатсионӣ муайян гардидааст, мантиқан ҳамчун тадбирҳои ҳуқуқӣ мебошанд, барои пешбурди сиёсати давлатии зикргардида мусоидат менамоянд.

Мулоҳизахое, ки қайд гардиданд, дар умум, ҳангоми баҳодиҳии мусбати таҳқиқоти диссертатсионӣ нақши муайянкунандаро намебозанд ва танҳо шаҳодати он мебошанд, ки масъалаҳои баррасишаванда хеле муҳим буда, мураккаб ва баҳсноканд ва муаллиф дар ҳалли баъзе масъалаҳо дар натиҷаи омӯзиши сарчашмаҳои ҳуқуқӣ, адабиёти соҳавӣ ва баҳодиҳии ақидаҳои олимони гуногун нуқтаи назари муаллифии худро пешниҳод намудааст, ки ин хоси гузаронидани чунин таҳқиқоти илмӣ мебошад. Мазмуни таҳқиқоти диссертатсионӣ аз кофӣ будани пуррагии баёни мазмун ва навгонии илмӣ доштани он шаҳодат медиҳад. Муаллиф аз натиҷагириҳо хулосаҳои худро баён намудааст, ки онҳо метавонанд барои илми ҳуқуқи молиявӣ ва ҳуқуқи андоз саҳми сазовори худро гузоранд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Таҳқиқоти диссертатсионии Д.Р. Табарзода ба талаботи банди 31 ва 33 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд. Диссертатсия аз ҷониби муаллиф мустақилона навишта шуда, дорои мазмун ва мантиқи ягонаи дохилӣ мебошад. Сатҳи навгонии илмии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои амалие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ саҳми шахсии муаллифро тасдиқ менамоянд. Инчунин, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Ҳамин тариқ, таҳқиқоти диссертатсионии Табарзода Далер Раҳматулло ба талаботи таҳияи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар мавриди дарёфти дараҷаи илмии номзади илм мувофиқ буда, муаллифи он сазовори ноил гардидан ба дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯи ихтисоси 12.00.04 – Ҳуқуқи молиявӣ; ҳуқуқи андоз; ҳуқуқи бучетӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

Дотсенти кафедраи ҳуқуқи конституционии
факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ

Соибов З.М.

Имзои З.М. Соибовро тасдиқ мекунам
сардори раёсати кадрҳо ва корҳои
махсуси ДМТ

Тавқиев Э.

“ 11 ” март 2024 с.

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17.
Тел.: (+992-37) 221-62-25; (+992-37) 227-15-10
Факс: (+992-37) 227-15-10
E-mail: info@tnu.tj